

Vidmanová, Anežka

Středolatská beletrie a Čechy

In: *Classica atque mediaevalia Jaroslao Ludvíkovský octogenario oblata*.
Češka, Josef (editor). Vyd. 1. Brno: Universita J.E. Purkyně, 1975, pp.
235-246

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/121189>

Access Date: 29. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Anežka Vidmanová

Praha

STŘEDOLATINSKÁ BELETRIE A ČECHY

V počátečním období české prózy hrají důležitou roli látky, pro něž těžko hledáme jiné označení než středolatinšká beletrie, třebaže jsme si vědomi toho, že toto označení není zcela adekvátní a že podtrhuje jen jednu z několika složek v jejich obsahu. Jsou to spisky se světskou tematikou, jejichž překlady se objevují v české literatuře během druhé poloviny XIV. stol. a zůstávají živé zhruba do Bílé hory: *Historia de preliis*, *Historia destruccionis Troie* Guidona de Columna, *Gesta Romanorum*, *Breviloquium* Jana Gualensis, Burleyovy *Vite philosophorum antiquorum*, *Historia Apollonii regis Tyrii*, *Libellus scaccorum* Jakuba de Cessolis, *Quadripartitus*. V úvahu musíme brát i *Dolopathos* a fiktivní privilegium Alexandra Velikého Slovanům. Úmyslně ponecháváme stranou látky rytířské, u nichž je podíl středolatinšké literatury menší a není dosud zcela jasné, zda byly do národních jazyků překládány přímo nebo také středolatinškým prostřednictvím.¹

Všechny jmenované spisky se objevují v Čechách takřka najednou v lucemburské době, ať jde o Historii o Alexandrovi, starou v té době už téměř čtyři sta let, nebo o zcela moderní Burleyovy *Vite philosophorum* nebo *Quadripartitus*. To přispělo k jejich ideovému vyrovnávání, neboť středověký vzdělanec si neopisoval nebo nedával opisovat žádný spis z historického nebo antikvářského zájmu, ale proto, že byl pro něho nějakým způsobem užitečný, že se do určité míry ztotožňoval s jeho autorem. Proto upravoval jeho text podle vlastních potřeb. A tak v Čechách nemáme zachovány buď vůbec nebo jen v nepatrné míře originální verze většiny středolatinšských beletristických děl. Rozhodnou převahu mají u nás jejich verze upravené, v nichž je oslabena složka hrdinská, omezuje se složka zábavná a zesilují se rysy mravoučné. Úkolem této literatury je přinášet exempla — příklady, a to buď negativní, která varují, k jak špatným koncům vede zanedbávání ctností, nebo pozitivní, ukazující příklady hodné následování.² Tak např. zůstává sice Alexandr Veliký v *Historia de preliis* prototypem rytíře, ale v její recenzi I³, která byla v Čechách rozšířena více než I² — originální podoba i dřívější verze chybí u nás vůbec — a zejména v jejich předavcích, charakteristických i pro staročeské zpracování, se stává především výmluvným příkladem

¹ Srv. Edmond Faral, *Recherches sur les sources latines des contes et romans courtois du moyen âge*, Paris 1913.

² Proto se většinou těchto látek zabývá J. Th. Welter, *L'exemplum dans la littérature religieuse et didactique du moyen âge*, Paris-Toulouse 1927, *passim*.

³ A. Vidmanová, *Latinská historie o Alexandru Velikém v našich rukopisech: LF 86, 1963, 263—267.*

pomíjejícínosti pozemské slávy,³ připodobňuje se tedy svému obrazu v Gestech (především v exemplu O pohřbu Alexandrově). Stejně tak Trója přestávala být konkrétním městem — byť legendárním —, a stávala se jen příkladem bohatého města, které padlo pro své hříchy. V tomto smyslu posouvá *Historii destructionis Troie* její první staročeské zpracování, které opět nevycházelo z „původního“ Columnova díla, ale z verze poněkud pozměněné a opatřené přídávky, z nichž se nám zachovala v jednom latinském rukopise alespoň excerpta, která nás přesvědčují o tom, že k zásadní úpravě došlo v latinské verzi, ne až v českém zpracování.⁴ Do češtiny byla totiž překládána jen ta díla, která došla velké obliby v rouše latinském.⁵ Staročeská zpracování jsou přesné překlady, přesné ovšem ve středověkém smyslu, tj. upravené podle stylistických zvyklostí toho kterého překladatele. Na jejich celkovém zaměření však čeští autoři nic neměnili. Zásadní ideové úpravy byly provedeny už ve verzích latinských. Ty se pak teprve stávaly — podle toho, jaké obliby došly — podkladem pro zpracování staročeská a často i německá.

Není ovšem snadné zjistit, zda tyto adaptované latinské verze vznikly až u nás nebo zda k nám přišly už hotové odjinud. Chybí totiž stále ještě větší dějiny latinské literatury pozdního středověku a chybí i základní edice pro většinu těchto středolatinských spisů. Proto je třeba pracovat takřka výhradně s rukopisy, a to nejen z území českého, ale z celé střední Evropy, a pro srovnání je nutné přihlížet i k Evropě ostatní. Nadto rukopisy, které nás došly, pocházejí většinou až z XV. stol., jen výjimečně ze XIV. stol., a jde tedy téměř vždy o opisy, někdy dost vzdálené, u nichž bývá původní adaptace poněkud zastíněna dalším textovým vývojem. Další překážkou je to, že jen pro málokterý z těchto spisů máme soupis rukopisů. Proto se např. nemůžeme dále zabývat otázkou, jaká byla úloha Čech v úpravě textu *Historie destructionis Troie* nebo *Historie de preliis*. *Historia destructionis Troie* byla sice vydána na základě několika rukopisů,⁶ kritický aparát je však jen výběrový. Naše rukopisy vykazují některé znaky shodné s pařížským rukopisem z r. 1350, označeným Griffinem jako P², liší se však od něho — pokud můžeme jen na základě edice soudit — právě oněmi přídávky, které jsou charakteristické pro české prostředí. Protože však znám jen rukopisy českého původu a ostatní nebyly dosud shromážděny kromě těch několika, jichž užil Griffin,^{6a} nelze se zatím odvážit soudu, zda a jak české prostředí zasáhlo do textu tohoto spisu. Ještě horší je situace u *Historie de preliis*, kdy chybí nejen soupis rukopisů, ale i jen trochu spolehlivé vydání,⁷ a totéž *mutatis mutandis* platí i o spisech ostatních. A tak nám zbývají z uvedených děl jen čtyři, jejichž rukopisnou tradici známe alespoň v hrubých rysech. Jsou to *Gesta Romanorum*, *Dolopathos*, *Burleyovy Vite philosophorum* a *Quadripartitus*. Všechny tyto

⁴ A. Vidmanová, *Rukopisné zachování Kroniky trojanské*: LF 85, 1962, 237—255.

⁵ Podrobněji o tom pojednávám ve studii *Adaptace antických látek v počátcích české prózy*, která má vyjít ve sborníku *Antika a česká kultura*.

⁶ Guido de Columna, *Historia destructionis Troiae*, ed. Nathaniel Edward Griffin, Cambridge (Mass.) 1936.

^{6a} Meek se v úvodu ke svému překladu díla Guidonova zmiňuje o tom, že je známo 150 rukopisů, avšak nevypočítává je ani neodkazuje na literaturu (Guido delle Golonne, *Historia destructionis Troiae*, translated with an introduction and notes by Mary Elizabeth Meek, Bloomington—London 1974, str. XI).

⁷ Recenze I³ je přístupná v přetisku štrasburského prvotisku z r. 1494, kterým doprovodil polský text Miroslaw Zbigniew Przegonia Kryński, *Historja Aleksandra w tłumaczeniu Leonarda Bonieckiego* z r. 1510: *Prace filologiczne* 9, 1920. Bohužel jsem nedostala dosud do rukou vydání, které pořídil H.—J. Bergmeister, *Die Historia de Preliis Alexandri Magni*. Synoptische Edition der Rezensionen des Leo Archipresbyter, Meisenheim 1975 (*Beiträge zur klassischen Philologie* 65).

spisy jsou rukopisně rozšířeny zejména ve střední Evropě, i když jejich původci nebyli Středoevropané, a vedle původní podoby jsou známy i jejich verze přepracované. V Čechách se chovají nejstarší rukopisy moralizovaných verzí a Čechy byly centrem, odkud se šířily do ostatní Evropy. Jsme tedy oprávněni si položit otázku, zda tyto moralizované verze vznikly u nás nebo zda sem přišly odjinud a Češové si je jen osvojili a šířili je dál.

I pro tyto spisy chybí — s jedinou výjimkou Dolopathu⁸ — kritické edice, neboť Oesterleyova edice Gest,⁹ Grässeho edice Quadripartitu¹⁰ a Knustova edice Burleye¹¹ reprodukují jen text jednoho z prvotisků nebo starých tisků. Na rozdíl od ostatních látek však u nich máme soupisy rukopisů, i když ještě ne definitivní. Zaneseme-li pak místa, kde se rukopisy těchto děl dodnes chovají, na mapu, překvapí nás jejich velké rozšíření ve střední Evropě, částečné rozšíření v Anglii a v Itálii a takřka úplná jejich absence v západní Evropě. Souhrnná mapka, kde není uveden počet rukopisů toho kterého spisu a kde nejsou rozlišeny jednotlivé verze, budí dojem, že jádrem šíření byl prostor mezi horními toky Dunaje a Rýna. Teprve zaneseme-li si na mapu zvlášť jednotlivé verze a poznamenáme počet rukopisů v každém městě a dobu vzniku nejstaršího z nich, vynikne úloha českých zemí ve vývoji těchto spisů.

K těmto mapám je však třeba připojit několik upozornění. Byly sestaveny na základě soupisů rukopisů z literatury¹² a ne všechny signatury mohly být ověřeny.

⁸ *Historia septem sapientum II. Johannis de Alta Silva Dolopathos sive De rege et septem sapientibus nach den festländischen Handschriften kritisch herausgegeben von Alfons Hilka, Heidelberg 1913 (Sammlung mittellateinischer Texte 5).*

⁹ *Gesta Romanorum von Herrmann Oesterley, Berlin 1872.*

¹⁰ Die beiden ältesten lateinischen Fabelbücher des Mittelalters: Des Bischofs Cyrillus Speculum sapientiae und des Nicolaus Pergamenus Dialogus creaturarum, hrsg. von J. G. Th. Grässe, Tübingen 1880 (Bibliothek des Litterarischen Vereins in Stuttgart 148).

¹¹ Gualterius Burlaeus, Liber de vita et moribus philosophorum mit einer altspanischen Übersetzung der Eskurialbibliothek. Hrsg. von H. Knust, Tübingen 1886 (Bibliothek des Litterarischen Vereins in Stuttgart 177). Nachdruck Frankfurt 1964.

¹² Mapy byly sestaveny na základě těchto soupisů rukopisů: *Gesta Romanorum*: citovaná edice Oesterleyova, str. 5—197; Die Gesta Romanorum. Nach der Innsbrucker Handschrift vom Jahre 1342 und vier Münchener Handschriften hrsg. v. Wilhelm Dick, Erlangen und Leipzig 1890 (Erlangener Beiträge zur englischen Philologie, Heft VII), str. XII—XVI; С. И. Пташицкий, Средневековая западно-европейская повесть в русской и славянских литературных: Историческое Обозрение 6, 1893, 167—178; P. Spunar, Bohemika v Pelplině: LF 93, 1970, 289; A. Vidmanová, Staročeská Gesta Romanorum a jejich latinská předloha: LF 95, 1972, 66. Kromě toho mě Dr. Spunar upozornil na rukopis Gest, který zjistil v arcidiecézním archivu v Poznani (MS 30 z r. 1452), za což mu srdečně děkuji; Gesta tu zabírají fol. 251^r—307^r a pokud jde jen na základě Spunarova excerptu bez nahlédnutí do rukopisu soudit, patří k středoevropské redakci. Další čtyři rukopisy Gest, z nichž o dvou je jasné, že přinášejí středoevropskou verzi, a u dalších dvou to bude možno rozhodnout až po prohlédnutí rukopisů, uvádí Otto Günther, Katalog der Handschriften der Danziger Stadtbibliothek, Teil 3, Danzig 1909, str. 96 (Ms. 1956), str. 121 (Ms. 1974), str. 166 (Ms. 2038) a str. 173—174 (Ms. 2049).

Dolopathos: citovaná edice Hilka, str. VII—X. Rukopis gdanský, o němž se zmiňuje Ludvíkovský, LF 79, 1956, 50, jsem v citovaném Güntherově katalogu gdanských rukopisů marně hledala.

Vite philosophorum antiquorum: J. O. Stigall, The Manuscript Tradition of the "De vita et moribus philosophorum" of Walter Burley: *Medievalia et Humanistica* 11, 1957, 44—57; A. Vidmanová-Schmidtová, Burleyovy Životy starých filosofů a jejich české překlady: *Rozpravy ČSAV* 72, 1962, řada SV, seš. 7, str. 14—41; Jacek Wiesiołowski v recenzi předcházející rozpravy: *Studia źródłoznawcze* 10, 1965, 171—172; I. Hlaváček, Z merseburských bohemik: *ČsČH* 13, 1965, 96; J. Pražák, Rukopisy Křivoklátské knihovny, Praha 1969, str. 204, č. 153. K pražským universitním rukopisům je třeba doplnit rukopis XII B 20 z přelomu XIV. a XV. stol., přinášející II. verzi Životů, který mi při psaní rozpravy unikl (J. Truhlář, *Catalogus codicum manu scriptorum Latinorum, qui in bibliotheca publica atque universitatis*

Proto je možné, že počet rukopisů určitého spisu je v některém městě poněkud nepřesný. Tak např. není jasné, zda v Avignonu v Bibliothèque et Musèe Calvet je *Quadripartitus* skutečně dvakrát, jednou pod sig. 30243,¹³ po druhé pod č. 243,¹⁴ nebo jen jednou. Podobně budí podezření, že by ve Vatikánské knihovně byl mezi rukopisy královny Kristiny *Quadripartitus* jednou pod sign. Regin. Lat. 161¹⁵ a po druhé pod sign. Regin. lat. 164.¹⁶ Pokud jsem si ověřila skutečný stav, samozřejmě rukopis mylně uváděný dále nepočítám (např. lipský rukopis Burleyových Vite, uváděný Stigallem pod č. 35, neboť je v něm jen Knustův rukopis jeho edice). Mapy počítají i s rukopisy dnes zničenými nebo ztracenými a uvádějí je pod posledním místem uložení (jde zvláště o rukopisy leningradské knihovny, které byly po první světové válce předány jako středoevropské do Varšavy a tam byly ve druhé světové válce zničeny).

Další nepřesnost map vzniká tím, že musí zachycovat rukopisy podle dnešního místa uložení, protože u většiny rukopisů není jasné, odkud se do knihoven dostaly. Vychází se při tom z úvahy, že ve většině případů vplývají rukopisné fondy menších nebo zaniklých institucí do nejbližší knihovny velké, takže územní zkreslení není tak veliké. Z této zásady jsou jen dvě výjimky. Berlínské rukopisy, chované od druhé světové války v Marburku, vedu dále pod Berlínem, aby nedocházelo k míšení s původními marburskými fondy; ostatně správa těchto rukopisů je teď už opět v Berlíně. Druhou výjimkou jsou rukopisy lvovské, které vedu také všechny v tomto městě, ačkoliv některé z nich přešly s ostatními lvovskými institucemi po druhé světové válce do Vratislavi. Zde by však opět došlo k míšení s původními vratislavskými fondy, jde o velký územní přesun a nadto není zcela jasné, co je ve Vratislavi a co zůstalo ve Lvově. Ovšem rukopisy jsou věci pře-

Pragensis asservantur, II, Pragae 1906, č. 2125). II. verze je i v drážďanském rukopise C 398 z r. 1422, který je českého původu (F. Schnorr von Carolsfeld—L. Schmidt, Katalog der Handschriften der Kgl. öffentlichen Bibliothek zu Dresden I, Leipzig 1882, str. 258).

Quadripartitus: R. Sabbadini, II „*Quadripartitus*“ di Giovanni de Messina: *Giornale storico della letteratura italiana* 90, 1927, 216; C. M. Lelij, *De Parabelen van Cyrillus*, Amsterdam 1930, str. XXVII—XXVIII; J. Tříška, *Literární činnost předhusitské university*, Praha 1967, str. 18—19; Thomas Kaeppli, *Scriptores Ordinis Praedicatorum Medii Aevi I*, Romae 1970, str. 250—253; J. Ludvíkovský, *Bongiovanni z Messina*, autor *Quadripartitu*: *Strahovská knihovna* 5—6, 1970—1971, 139—143; J. Tříška, *Studie a prameny k rétorice a k univerzitní literatuře*, Praha 1972, str. 113 a 221—222.

Při další práci byly zjištěny ještě tyto rukopisy, které nemohly být už zahrnuty do map, a nejsou proto doplněny ani do textu článku: *Gesta Romanorum* jsou i ve dvou pražských rukopisech musejních: úplný text středoevropské redakce je v rukopise XIV E 14 z r. 1469, neúplný v rukopise XIII F 6 z XV. stol. Ke středoevropské redakci *Gest* patří i rukopis vratislavský I F 51 z konce první poloviny XV. stol. Pokud jde o rukopisy gdanské, jsou si rukopisy 1974 z r. 1448 a 2049 z XV. stol., jejichž přináležitost ke středoevropské redakci byla jasná už z incipitu, do té míry blízké, že lze pro ně předpokládat totožnou předlohu německého původu. Gdanský rukopis 2038 z XV. stol. vychází ze středoevropské redakce, má však poněkud odchylné pořadí článků a přináší čtyři články navíc. U excerptu z *Gest* v gdanském rukopise 1956 z XV. stol. nelze určit, zda vyšel z vulgátního textu nebo ze středoevropské redakce, neboť uváděný článek přichází v obou textech (Oosterley č. 17 = středoevropská redakce č. 79).

Dolopathos je ještě v pražském rukopise musejním X E 6 z let 1462—1469 a v rukopise kapitulním C 123 z konce XV. stol.

Vite philosophorum zjistil E. Jeauneau v pražském strahovském rukopise DB V 52 (podle jeho ústního sdělení).

Quadripartitus je v excerptech i v pražském rukopise kapitulním O 75 z druhé poloviny XV. stol.

¹³ Lelij, op. cit., str. XXVII.

¹⁴ Kaeppli, op. cit., str. 251; Tříška, *Studie...*, str. 113.

¹⁵ Tříška, *Literární činnost...*, str. 19; Kaeppli, op. cit., str. 263.

¹⁶ Ludvíkovský, op. cit., str. 142.

nosnou a vždy byly předmětem koupí, darů i půjčování, takže dnes jsou v cizině rukopisy, napsané českými písaři, a to nejen ve Vídni, kde je to samozřejmé, ale např. i v Berlíně a v Londýně, a naproti tomu je na Křivoklátě rukopis Gest cizího původu díky nákupům Fürstenberským apod.

To je důvodem, že mapy musíme brát cum grano salis, že na ně nemůžeme přísahat a vyvozovat český původ moralizované verze jen z toho, že se jí v Čechách zachovalo nejvíce rukopisů. Důležitý ukazatel to ovšem je a má značnou podpůrnou hodnotu, podaří-li se nám český původ té které verze prokázat z jiných svědectví.

V nejlepší situaci jsme u Gest Romanorum, u nichž jsme si zcela jisti jejich domácím původem.¹⁷ Samozřejmě ne v jejich originální podobě. Ta nám zatím stále uniká, neboť rukopisy — a je jich známo hodně přes sto — se od sebe značně liší, jak není divu, jde-li téměř napařád o rukopisy z XV. stol. a jsou-li jednotlivé články v Gestech řazeny bez jakékoli vnitřní souvislosti jen jako korálky na šňůrce. Nejstarší rukopis Gest, dodnes zachovaný, je rukopis universitní knihovny v Inšbrucku Cod. Lat. 310, který přináší na fol. 1^r — 138^r Gesta, na fol. 138^r—183^v Historia septem sapientum s tímto explicitem: *Finitus est iste liber anno domini 1 000° 300° 42° 3° nonis septembris*. Inšprucká Gesta nejsou ovšem oním hledaným originálem, neboť se sama na Gesta jako na pramen odvolávají (např. článek 42 začíná *Legitur in gestis Romanorum*). Kde byl tento inšprucký rukopis napsán, se neví. Protože však na vnitřní straně souvěké vazby je přípisek rukou XIV. stol. *Istum librum contulit venerabilis domanus dominus Ludowicus de Ramung quondam plebanus in Vltem monasterio sancti Iohannis in Stams ob perpetuam memoriam anime sue* a protože Ultem leží v Tyrolích, usoudil vydavatel inšpruckých Gest Wilhelm Dick nepochybně správně, že vznikla nejspíše v Tyrolích.¹⁸ Rozhodně však byl kolem poloviny XIV. stol. buď tento rukopis sám nebo jeho dvojník nebo přímý opis v Praze. Na jeho základě vznikl totiž pražský rukopis kapitulní O 48, který adaptuje Gesta pro české prostředí. Rukopis O 48 je jako celek datován do pozdního XIV. stol., zdá se však, že jeho složka 10.—13., na nichž jsou zapsána Gesta, a pak složka 16. byly napsány dříve, snad už brzy po polovině století. Gesta v něm vznikla prací osmi kleriků, působících patrně při kostele sv. Víta na pražském hradě, kteří pro vlastní potřebu přepracovali rukopis inšprucký nebo nějaký jiný rukopis jemu velmi blízký. Ze vzorového rukopisu vybírali jednotlivé historiky podle toho, jak se jim hodily do připravovaného kázání na určitý den, nebo jen podle toho, jak se jim líbily nebo jak jim název jedné historiky připomněl jiné exemplum s podobným názvem. Vcelku sledovali autoři svatovítské verze pořadí článků v inšpruckých Gestech, vybrali z nich však jen asi čtvrtinu exempl. Pak zařadili 11 článků, čerpaných z Historia septem sapientum, která následovala v inšpruckém rukopisu po Gestech, a pak se vrátili znovu k začátku Gest a vybrali z nich ještě 29 exempl, která při prvním výběru opomenuli. Vybrané články jen neopisovali, ale převyprávěli je. Převzali ze své předlohy dějovou kostru a některé stylistické obraty, ostatek vytvořili sami. Svou práci pak doporučili ostatním velkým nápisem, který čteme v dnešní složce 16: *Hic continentur Gesta Romanorum cum allegoriis multum utilia pro simplici predicatore pro VI grossis*. Tento nápis si neumím vyložit jinak, než že svatovítská Gesta jsou zájemcům k dispozici za půjčovné 6 grošů. To bylo dosti peněz, a proto není divu, že si kazatelé sice chtěli svatovítská Gesta opsat, ale 6 grošů při tom ušetřit. Proto neznámý autor, se vši pravděpodobností opět obyvatel českého království, svato-

¹⁷ Podrobněji o tom pojednávám v článku Staročeská Gesta Romanorum a jejich latinská předloha: LF 95, 1972, 65—92.

¹⁸ Cit. edice Dickova, str. XII—XIV.

vítskou verzi nepatrně přepracoval. Především vypustil čl. 11, 62, 75, 82, 101, 102, 106 a 107 a druhý článek svatovítský, pod nímž se skrýval 15. článek inšprucký s nevhodně připojeným článkem 16., opět rozdělil v články dva. Kromě toho důsledně opatřil jednotlivá exempla nadpisy a je patrně i původcem názvu, pod nímž se tato verze v rukopisech nejčastěji vyskytuje: *Gesta Romanorum mystice moralizata*. Originál této přepracované verze se nezachoval, za to se velmi rozrostla rodina rukopisů, které z ní vzešly. Zatím co ze svatovítské verze vyšel z rukopisů dnes zachovaných jen staročeský překlad a německý tzv. Kellerův překlad, patří k této přepracované verzi, kterou nazýváme středoevropskou, jen v Praze 13 rukopisů, nejstarší z druhé poloviny XIV. stol., čtyři z přelomu XIV. a XV. stol. a ostatní z XV. stol. Z ostatních evropských knihoven vím zatím o 44 rukopisech, patřících k této středoevropské verzi, toto číslo se však určitě ještě zvýší. Z této verze vyšly i tři další německé překlady. Z rukopisů středoevropské verze se kromě pražských hlásí do XIV. stol. jen jeden rukopis berlínský, jeden stuttgartský a ze sklonku XIV. stol. je rukopis v Pommersfelden. Ostatní cizí rukopisy byly napsány až ve stol. XV. a některé dokonce až ve stol. XVI. Ukazuje tedy již pouhé stáří a množství rukopisů na Prahu jako na východisko středoevropské verze, tím spíše, že i některé rukopisy, chované dnes v cizině, ukazují na souvislost s Čechami, např. drážďanský rukopis C 398 a rukopis wolfenbüttelský Aug. 14, 5. Území, na kterém se dodnes rukopisy středoevropských Gest chovají, leží vesměs v hranicích Karlovy římské říše a středověkého Polska, které v té době přejímá většinu česko-latinské produkce. Nejzápadněji se vyskytují středoevropská Gesta v Koblenzi jedním rukopisem z XV. stol., nejvýchodněji je pět rukopisů z pozdního XV. stol. dnes už na půdě Sovětského svazu, ve Lvově. Na jih pronikla středoevropská Gesta nejdále do Mnichova pěti rukopisy z XV. stol., severní hranice jejich rozšíření probíhá Berlínem s jedním rukopisem ze XIV. a jedním z XV. stol. a Gdaňskem s dvěma rukopisy z XV. stol.

Dalším středolatinským dílem, u něhož je nepochybně přepracování v českém prostředí, je Dolopathos. Původní dílo, zvané *Opusculum de rege et septem sapientibus*, napsal na základě orientálních vyprávění o sedmi mudrých francouzský císťterciák Johannes de Alta Silva koncem XII. stol. V první čtvrtině následujícího století jej básník Herbert na dvoře krále Filipa Augusta přepracoval ve starofrancouzský epos o 12901 verši, a to je jediný pozůstatek po původním díle, neboť v latinské originální podobě se nezachovalo vůbec. Dnes je známo jen ve dvou latinských přepracováních.¹⁹ Starší, které se označuje jako lotrinské, se zachovalo v jediném rukopise z konce XIII. stol. v městské knihovně v Lucemburku, kam se dostalo ve Velké francouzské revoluci s mnichy ze zničeného opatství oralského. Mladší zpracování, které se označuje jako východní nebo českomoravské, je v rukopisných fondech zastoupeno více. Došlo nás v šesti rukopisech, z nichž tři jsou v Praze a po jednom ve Vídni, v Inšpruku a v Londýně. Avšak i všechny tři rukopisy cizí souvisí s Čechami. Londýnský rukopis se hlásí do česko-slezského prostředí celým svým obsahem. Podle stemmatu vydavatele Dolopathu Alfonse Hilky²⁰ má rukopis vídeňský a inšprucký totožnou předlohu s rukopisem londýnským. Tuto předlohu pak nemůžeme hledat nikde jinde než v Čechách, neboť vznikla opisem rukopisu, z něhož vzešel i pražský rukopis kapitulní G 42, ze všech zachovaných rukopisů této verze nejstarší, neboť pochází už ze XIV. stol., kdežto rukopis londýnský je z XV. stol., rukopis

¹⁹ Karl Langosch, *Überlieferungsgeschichte der mittellateinischen Literatur: Geschichte der Textüberlieferung II*, Zürich 1964, str. 120 a pozn. str. 181.

²⁰ Cit. vyd., str. X.

vídeňský je z r. 1459—1460 a inšprucký z r. 1471. Také další rukopis pražský, univerzitní XII B 20, je starší než rukopisy cizí a pochází z přelomu XIV. a XV. stol. V Praze je však Dolopathos ještě v jednom rukopise, zatím pro něho nepoužitém, v kapitulním H 14 z první poloviny XV. stol. Není tedy důvodu pochybovat, že k mladšímu přepracování došlo v českých zemích. Obtížné, či spíše nemožné, neznáme-li originální text, je však určit, v čem toto přepracování spočívalo. Ve srovnání s lotrinskou verzí se českomoravská verze jevila Hilkovi jako silně krácená, místy i zkomolená, s libovolnými čteními.²¹ Nám nezbyvá, než abychom mu věřili, protože vyloupnout z jeho vydání — jakkoli je kritické a velmi pečlivé — lotrinskou a českomoravskou verzí nejde. Hilka se totiž snažil rekonstruovat původní znění díla Jana z Haute-Seille, a tak vytvořil text nikdy neexistující; zapomněl totiž, že původní text literárního díla lze rekonstruovat na základě opisů, nikoli však na základě přepracovaných verzí. Musíme se proto u Dolopathu spokojit zjištěním, že v českých zemích došlo k jeho přepracování a že přepracovaná verze se z Čech dále šířila. Jak lze však soudit z počtu dochovaných rukopisů, dílo nedošlo mimořádné obliby, a tak není divu, že nebylo do staré češtiny přeloženo.

Dalším středolatinským dílem, pro které přichází v úvahu české autorství, jsou Burleyovy *Životy starých filosofů*. U nich máme v českých zemích doloženu v několika rukopisech i originální podobu, kterou svému dílu dal ve čtvrté nebo páté dekádě XIV. stol. anglický filosof a vychovatel Černého prince Walter Burley. Daleko více je však u nás doložena přepracovaná verze.²² Zatím co původní Burleyovo znění mělo 131 článků, má jich druhé jen 77 včetně tří nových článků, které v originále nejsou. Krácení textu uvnitř shodných článků je v nové úpravě vyvažováno ve více než v polovině článků přídatky na jiných místech. S Burleyovým textem zacházel upravovatel stejně, jako to dělal Burley sám se svými prameny. Některé úseky přebíral doslova, jiné mírně upravoval nebo přemísťoval, jinde parafrázoval nebo dokonce něco přidával, a to zpravidla na základě týchž pramenů, z nichž čerpal Burley. Pro přepracovanou verzi je charakteristické i její spojení s *Breviloquiem* Jana Gualleského, které je zde chápáno jako tematické pokračování *Životů*, neboť teprve v něm se ukazuje, jakými křesťanskými ctnostmi se chlubili antičtí filosofové a spisovatelé, jejichž výroky a historiky uspořádává v jakýs takýs chronologický sled dílo Burleyovo. Poměr mezi Burleyovým textem a přepracováním je zhruba stejný jako poměr mezi inšpruckými a svatovítskými *Gesty*. V obou případech je základní spis spojen s dalším, v obou případech je základní dílo značně přepracované a v obou případech není valného rozdílu v jazykové a vzdělanostní úrovni mezi autorem originálu a upravovatelem či upravovateli. U svatovítských *Gest* víme určitě, že nová verze vznikla na české půdě, ba přímo v Praze. U nové verze *Životů* si tím zatím nejsme zcela jisti, protože se nezachoval její originál, ale všech našich 29 rukopisů jsou opisy a i nejstarší z nich předpokládají již několik mezičlánků. V novém zpracování se v přidaném článku o pěstování svobodných umění velmi zdůrazňuje úloha Anglosasů v počátcích pařížského studia, kde ovšem studoval i Burley sám. Nemůžeme tedy vyloučit, že jejím autorem mohl být někdo z četných Angličanů, kteří kolem poloviny XIV. stol. studovali v Paříži. Pařížská universita byla však v té době dosti navštěvována i Čechy a kterýkoli z nich — nebo ostatně i někdo z družiny Karlovy — mohl přinést do Čech novou verzi. Stejně je však možné — ba dokonce vzhledem k zachovaným rukopisům pravděpodobnější —, že se do Čech dostala jen originální verze a nová vznikla až v Čechách

²¹ Cit. vyd., str. X.

²² Všechny naše rukopisy probírám v rozpravě citované v pozn. 12.

nejspíše péčí některého českého odchovance pařížské university. Je totiž nápadné, že jeden ze tří článků, přidaných v nové verzi, se zabývá Alexandrem Velikým, jakkoli nebyl ani filosofem ani spisovatelem, kteří jsou výhradním tématem ostatních článků. Alexandr Veliký byl v Čechách ve XIV. století velmi oblíben. Kolem počátku tohoto století vznikla staročeská *Alexandreida*, prozaická *Historia de preliis*, věnovaná jeho báječným činům, kolovala u nás ve dvojí verzi a nadto jedna z těchto verzí byla obohacována přídávky a byla přeložena do staré češtiny a i v našich školách se nepochybně četla *Latinská Alexandreis* Gualtera Castillionského, z níž jsou hojně citáty v naší literatuře té doby. Gemou s hlavou Alexandrovou dal Karel IV. vyzdobit svůj korunovační kříž,²³ Alexandrův kult prostupuje latinský hexametrický spis o umění válečnickém *Bellifortis*, který jeho autor, Konrád Kyeser, dokončil na Žebráce r. 1405 a který psal původně pro krále Václava IV.²⁴ Rukopis *Alexandreidy* byl i v pozůstalosti královny Žofie.²⁵ Kromě toho vděčili Čechové Alexandrovi za *Privilegium Slovanum*,²⁶ které svým vznikem patří také ještě spíše do století XIV. než do století následujícího. To je důvodem, že můžeme vyslovit hypotézu, že nová verze *Burleyových Životů* mohla vzniknout spíše v Čechách než jinde. Ať však je tomu jakkoli, ať vznikla nová verze skutečně v Čechách nebo sem jen byla přinesena odjinud, staly se Čechy její vlastní. Zde je zachována v nejvíce rukopisech a českého původu je i řada rukopisů nové verze, chovaných dnes ve Vídni, v Drkolně, v Celovci a v Drážďanech. Stejně jako středoevropská *Gesta* je dobře známa v hranicích Václavovy římské říše, za ně však pronikla jen do Polska, na jihu a na západě Evropy je zcela neznámá. Její mimořádnou oblíbenost v Čechách dokazují i tři překlady, které tu vznikly koncem XIV. a v první polovině XV. stol., nemluvic už o dalších překladech humanistických, které však už nevyšly z této verze.

Zabýváme-li se úlohou Čech v pozdní středolatinšské literatuře, nemůžeme se vyhnout ani *Quadripartitu*. Kolem autora tohoto spisu vznikla vleklá kontrolverze, kde na jedné straně stojí Josef Tříška,²⁷ podporován dnes už zesnulým prof. Ryšánkem²⁸ a hájící autorství *Quadripartitu* pro člena družiny Jana ze Středy, M. Řehoře z Uherského Brodu, na druhé straně prof. Ludvíkovský,²⁹

²³ Vladimír Vavřínek, *Alexandr Veliký*, Praha 1967, str. 192.

²⁴ Josef Krása, *Rukopisy Václava IV*, Praha 1971, str. 56, vyobrazení jezdce s korouhví Alexandrovou je na reprodukci č. 35.

²⁵ Tamtéž, str. 50.

²⁶ Latinský text *Privilegia*, kladeného nyní do první poloviny XV. stol. (srov. Výbor z české literatury doby husitské II, Praha 1964, 140–141), vydal (s chybami) podle rukopisu Cerroniho Ant. Polák, *Krátké sebrání z kronik českých k výstráž věrných Čechův*: VKČSN, tř. filos.-hist.-jaz. 1904, č. III, str. 30, z rukopisu mikulovského (ne zcela bezvadně) F. M. Bartoš, *Zápis Alexandra Velikého Slovanům a jeho původce*: ČNM 115, 1946, 49, z rukopisů německých F. Pfister, *Das Privilegium Slavicum Alexanders des Grossen*: *Zeitschrift für Slawistik* 6, 1961, 340. Naposledy se monografiicky zabýval *Privilegiem Otakar Odložilík*, *The Privilege of Alexander the Great for the Slavs*: *Folia diplomatica* 1, 1971, 239–251. K textu a dataci *Privilegia* se vrátím ve zvláštním článku.

²⁷ Kromě prací, citovaných při *Quadripartitu* v pozn. 12, Josef Tříška, *Moravan Řehoř z Uherského Brodu – původce středověké sbírky bajek Quadripartitus*: LF 77, 1954, 237–259; *Básnictví Karlovy doby a Mistr Řehoř*: LF 80, 1957, 220–231; 81, 1958, 69–79, 179–193; „*Nová literatura*“ doby Karlovy a Václavovy: *Sborník historický* 10, 1962, 33–70, zvl. str. 43–48; *Z poetiky a fabulistiky „moderního“ středověku*: *Slovo a slovesnost* 26, 1965, 235–245, zvl. str. 239–241.

²⁸ František Ryšánek, *Cyrilli episcopi Quadripartitus apologeticus*: LF 88, 1965, 322–335.

²⁹ Kromě článku, citovaného v pozn. 12, Jaroslav Ludvíkovský, *Jan ze Středy a M. Řehoř z Uh. Brodu, domnělý autor Quadripartitu*: LF 79, 1956, 47–53, 196–206; *Dictare (Sémantický příspěvek k výkladu listu Jana ze Středy č. 132 Piur)*: SPFFBU E 5, 1960, 115–120; *Několik poznámek k článku Františka Ryšánka „Cyrilli episcopi Quadripartitus apologeticus“*: LF 88, 1965, 336–338.

který je přesvědčen o italském původu Quadripartitu, aniž samozřejmě popírá jeho mimořádné rozšíření u nás. Klíčem k řešení se zdál být dopis Jana ze Středy M. Řehořovi,³⁰ je však natolik temný, že mu každý badatel, nejen prof. Ludvíkovský a Tříška, ale i ostatní, kteří se jím zabývali, Tadra, Burdach³¹ a Piur, rozumí jinak. Nevěřit v italský původ Quadripartitu, i kdyby nebylo článku Sabbadiniho,³² lze stěží, neboť italismů je v jeho latině více, než aby se daly vyložit pobytem českého autora v Itálii, jak se o to pokouší Lelijová a Tříška.³³ Také okruh autorových představ ukazuje na jižního autora, neboť Čech by stěží přišel na to, aby jako příklad neopadavých stromů uváděl vavřín, olivu, citronovník a palmu a opadavých fik³⁴ a aby připomínal Palermské prameny.³⁵ Na druhé straně je svůdné i možné vidět Quadripartitus v Janově větě v dopisu M. Řehořovi *non quod obturemus aures ad intellectum virtuosae sapientie, quam nunc vigilanter dictat ingeniosus ille Magister Gregorius*, zvláště bere-li se v úvahu explicit opisu Quadripartitu v pražském rukopis universitním XI F 10 z r. 1428, který zní: *Cirillus, archiepiscopus Ierosolimitanus, editor est huius opusculi. Libellum vero hunc Iohannes Noviforensis, quondam cancellarius Romani imperatoris, episcopus Olomucensis, censuit fieri in memoriam memorati editoris* atd., který poukazuje na souvislost Quadripartitu s Janem ze Středy. Pomoci v tomto sporu nám mohou jen rukopisy Quadripartitu samy. Bohužel chybí vyhovující vydání Quadripartitu a jeho rukopisy Tříška sice sepsal, ale neutřídil, takže ten, kdo spor bude chtít řešit, musí sám všechny rukopisy prostudovat. Avšak už z Kaeppe-liho a Tříškova soupisu rukopisů Quadripartitu vyplývá, že se Quadripartitus nešířil jen z Čech, ale i z Itálie, a že tedy musíme předpokládat dvě centra šíření. O italském původu Quadripartitu přesvědčují nejen důvody Ludvíkovského a rozšíření rukopisů v Itálii, ale především jeho incipit v rukopise Vatikánské knihovny Vaticanus Latinus 4462: *Incipit quadripartitum figurarum moralium, quas scripsit frater Boni Johannes messanensis ordinis predicatorum Princivallo nepoti suo*.³⁶ Je potvrzován jen nepatrně obměněným incipitem v jiném rukopise vatikánském, Chigi E IV 124 z XV. stol.,³⁷ a v rukopise sevillském rovněž z XV. stol.³⁸ O Bongiovannim z Messiny není nic bližšího známo, jen že kromě Quadripartitu napsal *Expositio super Missus est*. Jeho působení se klade do první poloviny XIV. stol.³⁹ Kaeppe-li pak datuje vznik uvedeného vatikánského rukopisu

³⁰ Vydal jej Ferdinand Tadra, *Cancellaria Johannis Noviforensis*: Archiv für österreichische Geschichte 68, 1886, č. 37, str. 50, a Paul Piur, *Briefe Johans von Neumarkt*, Berlin 1937 (Vom Mittelalter zur Reformation B. VIII), č. 132, str. 200–202 a 509–510, odkud jej přetiskl a výklady doprovodil J. Tříška v cit. čl. LF 77, 1954, 253–254, a Ludvíkovský v LF 79, 1956, 199–203. Podle fotokopii rukopisů otiskl Tříška dopis v LF 81, 1958, 187–188. Znovu jej podle rukopisů otiskl a některými konjekturami doprovodil Fr. Ryšánek v cit. čl. LF 88, 1965, 323–324.

³¹ Konrad Burdach, *Centralblatt für Bibliothekswesen* 8, 1891, 439 (neviděla jsem).

³² Viz Sabbadini, článek citovaný v pozn. 12.

³³ Příklady nejmarkantnějších italismů uvádí Tříška v LF 74, 1954, 247, vysvětluje je tamtéž, str. 251; viz též cit. edici Lelijové, str. XXIII–XXIV.

³⁴ Ludvíkovský, LF 79, 1956, 51–52.

³⁵ Quadripartitus IV 1 (Grässe, str. 105); na důležitost tohoto místa pro určení autorovy vlasti upozornil Kaeppe-li, cit. sp., str. 250.

³⁶ Po prvé jej otiskl Sabbadini, op. cit., str. 217, znovu Kaeppe-li, op. cit., str. 253, a na základě nové kolace s fotokopii Ludvíkovský, *Strahovská knihovna 5–6, 1970–1971*, 140.

³⁷ I tento incipit otiskli všichni tři autoři, uvedení v předcházející poznámce, na citovaných místech.

³⁸ Kaeppe-li, op. cit., str. 253 uvádí incipit Quadripartitu v sevillském rukopise v *Bibliotheca Colombina 5–6–28, n. 4: Inc. quadripartitus figurarum moralium quas scripsit fr. Boni Johannes messanensis parciuallo nepoti suo*.

³⁹ Kaeppe-li, op. cit., str. 250.

Quadripartitu lety 1337—1347.⁴⁰ A tak je dnes už nepochybné, že Quadripartitus vznikl v Itálii nejspíše v druhé čtvrtině XIV. stol. Není nejmenšího důvodu pochybovat, že v Itálii jej poznal při některém ze svých pobytů Jan ze Středy a jako jiné rukopisy jej přivezl s sebou a dal zájemcům k dispozici. Zdá se však, že se Jan ze Středy při tom nespokojil úlohou pasivního prostředníka, ale že aktivně zasáhl do podoby spisu. Není rozhodující, zda znal skutečného autora nebo zda poznal Quadripartitus už jako dílo anonymní, což se mi zdá pravděpodobnější. Rozhodující je, že, jak nás poučuje citovaný explicit z pražského rukopisu, *libellum ... hunc Iohannes Noviforensis ... censuit fieri in memoriam memorati editoris, totiž Cirilli, archiepiscopi Ierosolimitani, téhož Cyrila, který byl fingovaným adresátem druhého a fiktivním původcem třetího z Listů o sv. Jeronýmvi, které v latinské podobě předložil právě Jan ze Středy Karlu IV.⁴¹ a které pak sám přeložil do němčiny a někdo jiný do češtiny. Výraz *censuit fieri*⁴² by mohl svědčit pro to, že tu nešlo o pouhý opis, ale o přepracování nebo alespoň o redakční úpravu. Je-li ona *virtuosa sapiencia* v Janově dopise Mistru Řehořovi vskutku Quadripartitem, pak by tímto přepracovatelem mohl být Mistr Řehoř z Uherského Brodu a došlo by k němu počátkem 70. let XIV. stol., neboť tento dopis je kladen do r. 1372. Není-li oněmi slovy míněn Quadripartitus, přicházel by jako původce nové verze v úvahu někdo jiný, rozhodně však někdo z okruhu Jana ze Středy. Jak hluboké bylo předpokládané přepracování, zda se spokojilo jen připsáním díla jinému autorovi nebo zda šlo hlouběji, bude možné určit, až se srovná alespoň rukopis vatikánský 4462 s našimi rukopisy. Toto srovnání jsem zatím nemohla provést, neboť dosud nepřišel objednaný mikrofilm vatikánského rukopisu. Zatím jen díky Ludvíkovskému víme, že oslovení *fili mi Princivalle karissime* v prologu Quadripartitu je v našich rukopisech nahrazeno nic neříkajícím *fili carissime*. Je však možné, že ona Perchtha, která nejvíce Tříšku přesvědčovala o českém autorství Quadripartitu, a snad i Dunaj⁴³ se do Quadripartitu dostaly až v onom přepracování, podniknutém v českých zemích na přání Jana ze Středy. Tu je však nezbytné počkat až na srovnání našich rukopisů s rukopisem vatikánským, neboť i rukopis rajhradský R 358 z počátku XV. stol., který se z našich rukopisů zdál pro zachycení znění, přineseného Janem ze Středy z Itálie, nejslibnější — jsou v něm totiž spisky Petrarcovy a Summa cancellarie Jana ze Středy a Quadripartitus v něm není označen jako dílo jeruzalémského arcibiskupa Cyrila, ale je anonymní a svým explicitem *liber de secreto conflictu curarum suarum* vzbuzuje dojem, že je pojímán jako dílo Petrarcovo⁴⁴ —, má text shodný s těmi rukopisy, které jsou Cyrilovým jménem označeny. Shodný text — samozřejmě až na různou-*

⁴⁰ Kaeppli, op. cit., str. 251.

⁴¹ Tříška, LF 77, 1954, 250; Ludvíkovský, Strahovská knihovna 5—6, 1970—1971, 142—143. Vydal je Joseph Klapper, Schriften Johans von Neumarkt, Berlin 1930—1939 (Vom Mittelalter zur Reformation B. VI), Teil II.

⁴² Tento výraz má obdobu v jeronýmovských dopisech ve věnování Jana ze Středy... *tres epistolas in hunc libellum ordinavi multa deliberacione conscribi* (Klapper, str. 4), kde jde sice o opis, při tom však také o určitý redakční zásah, neboť se spojují v jeden celek tři dopisy, Eusebiův, Augustinův a Cyrilův.

⁴³ První podpírala těmito místy středoevropský původ Quadripartitu Lelaj, op. cit., str. XXII a XXIII; Tříška se k nim vracel stále znovu snad v každém svém článku.

⁴⁴ Začátek Quadripartitu na fol. 36^r je anepigrafní, explicit na fol. 84^v zní: *Explicit liber de secreto conflictu curarum suarum etc.* Třebaže Ludvíkovský, LF 79, 1956, 206, citoval explicit správně, proniklo Petrarcovo jméno patrně opomenutím nebo vypadnutím závorek při korektuře do citátu tohoto explicitu u Vladislava Dokoupila, Soupis rukopisů knihovny benediktinů v Rajhradě, s. l. 1966, str. 135—136 (*Explicit libri Francisci Petrarce de secreto conflictu curarum suarum etc.*), takže nyní se explicit cituje v neexistující podobě (Ludvíkovský, Strahovská knihovna 5—6, 1970—1971, 143).

čtení — mají všechny naše rukopisy a prvotisky, které jsem zatím měla v ruce, ať už jsou jménem Cyrilovým označeny či nikoli. V tom je rozdíl Quadripartitu od ostatních spisů, jimiž se zabýváme, neboť u nich se prvotisky vrátily k originální verzi, a to nejen prvotisky západoevropské, ale i norimberské. U Quadripartitu naopak i prvotisky francouzské, nemluvě už o porýnských, přinášejí text shodný s našimi rukopisy. Proto, zjistí-li se opravdu rozdíl mezi rukopisem vatikánským a našimi rukopisy, bude to znamenat, že česká verze Quadripartitu zcela zatlačila originál a stala se jedinou uznávanou podobou spisu.⁴⁵ Pak by česká verze Quadripartitu byla vedla Malogranata a kroniky Martina Polona našim nejuspěšnějším středolatinickým dílem.

Pokusila jsem se ukázat, že české země neměly v pozdní středolatinické literatuře úlohu jen recepční nebo zprostředkující, ale do jisté míry i tvůrčí. Temnota, v níž se dosud ztrácí z hlediska středolatinické filologie poslední tři staletí středověku, je příčinou, že tuto úlohu spíše jen tušíme, než skutečně známe. Protože však právě tato temná staletí historie středolatinické literatury jsou pro nás důležitá, neboť v nich vzniká a vyvíjí se pod tlakem středolatinické literatury a v soutěži s ní literatura staročeská, nezbyvá, než podstupovat riziko práce ve tmě a doufat, že to, k čemu se kupami rukopisů prodíráme, jsou skutečná světélka a ne bludičky.

DE NARRATIONIBUS LATINIS IN BOHEMIA SAECULO XIV TRANSFORMATIS

In litteris Palaeobohemicis locum haud spernendum sibi vindicant versiones librorum, qui diversis temporibus in Europa meridionali aut occidentali orti et in tota Europa divulgati ad nostrates uno fere tempore, nempe Iohanne Luxemburgensi et Carolo IV regnantibus, venerunt. Sunt autem hi: *Historia de preliis* (rebus ab Alexandro Magno gestis dedicata), *Historia destructionis Troie* Guidonis de Columma, *Historia Apollonii regis Tyrii*, *Gesta Romanorum*, *Libellus scaccorum* Iacobi de Cessolis, *Breviloquium* Iohannis Guallensis, *Vite philosophorum antiquorum* Gualteri Burley, *Dolopathos* Iohannis de Alta Silva, *Quadripartitus*, *Privilegium Alexandri Magni* Slavis datum. Quorum operum argumenta, sententiae, genus dicendi in Bohemia conflantur, contaminantur, adaequantur. Cum codices operum genuinorum in bibliothecis regni olim Bohemici rarissimi sint aut prorsus desint, codices redactionum ut ita dicamus moralisatarum saepissime obveniunt. Unde quaestio exoritur, utrum redactiones moralisatae apud nos initium ceperint, quae vero quaestio solum in quattuor operibus supra nominatis hodie est ponenda, cum librorum ceterorum editiones et conspectus codicum desint.

Territorium, ubi hi libri (nempe *Gesta Romanorum*, *Dolopathos*, *Vite philosophorum*, *Quadripartitus*) innotuerunt, in tabulis geographicis invenies. Quarum in minima codices horum operum cuiuscumque formae in uno conspectu ponuntur. In tribus maioribus regiones, ubi redactio Gestorum ut ita dicamus Medioeuropaea, utraque forma Vitarum philosophorum et *Quadripartitus* adhuc exstant, representantur; sub quacumque urbe indicatur numerus codicum et tempus, quo vetustissimus est exaratus. In tabulis constituendis laterculos codicum a viris doctis, quorum nomina et opera in annotatione 12 enumerantur, compositos secuti sumus paucissima vero ex indagatione propria adiungentes.

Non est prorsus dubium, quin Bohemicae originis sit liber, qui in codicibus *Gesta Romanorum mystice moralisata* nuncupatur, et, quod sciam, in 44 codicibus in territorio olim imperii Romani et Poloniae asservatur. Est enim levis quaedam transformatio Gestorum, quae in codice olim

⁴⁵ Kolace rukopisu vatikánského s našimi nejstaršími rukopisy Quadripartitu ukázala, že u nás nedošlo k nové redakci díla, nýbrž že bylo jen italské dílo přičteno svatému u nás populárnímu. Textové změny, které charakterizují české rukopisy a pak i cizí prvotisky a paleotypy oproti změně italskému, nevznikly naráz úmyslnou redakcí díla, ale vznikaly postupně nepřesnými opisy, protože naši písaři velmi často nechápali manýristický styl Quadripartitu a nerozuměli jeho narážkám, takže původní znění značně komolili a měnili jak chybami, tak nepovedenými konjekturami (srov. Ještě jednou ke Quadripartitu: Studie o rukopisech 13, 1974 [1975], 41—65).

capituli ecclesiae metropolitanae Pragensis O 48 labore et ingenio octo clericorum (fortasse ad s. Bithum) ad exemplar codicis Gestorum Aenipontani Lat. 310 est scripta. Qui clerici quartam fere partem Gestorum et Historiae septem sapientum in codice Aenipontano proxime seculae eligentes textum breviaverunt, ampliaverunt, transformaverunt et ad usum et proprium et aliorum praedicatorum in unum librum — verisimillime paulo post saeculum XIV medium — coniunxerunt. Auctor ignotus (probabiliter in Bohemia versatus) Gesta a clericis ad s. Bithum transformata porro aliquantulum breviavit inscriptionibus exemplorum additis, quae adaptatio ab incolis imperii Romani nec non Poloniae maximo favore accepta est.

In terris Bohemicis orta est etiam forma Bohemo-Moravica (sive orientalis) libri Iohannis de Alta Silva Dolopathos nuncupati, cuius omnes sex codices adhuc noti vel Praegae asservantur vel cum Bohemia aliquo modo cohaerent. Via et ratio autem, quibus auctor ignotus in libro transformando usus sit, indagari non possunt, cum opus Iohannis genuinum penitus perierit.

Iam dudum constat Vitas philosophorum Gualteri Burley non solum in forma genuina, sed etiam in redactione altera in Bohemia pervulgata occurrere. Qua in redactione altera dimidia fere Vitarum pars ommissa, tria capita addita, textus ipse mutatus, interdum brevior factus, interdum auctus; insuper Breviloquium Iohannis Gualensis saepissime adiungitur. Caput Alexandro Magno dedicatum, quod in opere genuino non exstat, suspicionem movet redactionem alteram in Bohemia esse ortam, cum Alexander tunc temporis maximo favore apud nostrates frueretur (cf. additamenta ad Historiam de preliis, gemmam cum effigie Alexandri in cruce Caroli IV perspicuam, effigiem Alexandri in codice Venceslai IV regis, codicem Sophiae reginae, Privilegium Alexandri Magni Slavis datum, quod potius ad saeculum XIV quam XV referendum est). Quamquam neque origo Francogallica redactionis alterius est omnino excludenda, certissimum est redactionem alteram de Bohemia in terras Germanicas et Poloniam esse propagatam.

De auctore libri *Quadripartitus* seu *Speculum sapientie* nominati diu et acriter disputaverunt J. Tříska, qui librum M. Gregorio de Hungaricali Broda adiudicat, et J. Ludvíkovský, cui *Quadripartitum* Italicae originis esse persuasum est. Codicem *Quadripartiti* Vaticanum Lat. 4462 iam annis 1337—1347 scriptum Sabbadini et Kaeppli demonstraverunt, quae res etiam codice Vaticano Chigi E IV 124 et codice Hispalensi probatur. Quin librum in Italia cognitum Iohannes Noviforensis in terras Bohemicas attulerit nihil est cur dubitemus. Iohannes Noviforensis alium quoque librum, nempe epistolas Hieronymianas, Cyrillo episcopo Hierosolymitano attribuit, qua de causa iam facile admittas eum curavisse *Quadripartitum* sub nomine Cyrilli Hierosolymitani edendum. Neque vero ipse novam *Quadripartiti* redactionem composuit, sed Magistro Gregorio aut alio familiari ad rem conficiendam usus. Quaestio, utrum novus auctor scriptori tantum alteri librum attribuerit et nomen Princivalli in proemio deleverit an textum totum libri mutaverit, non alio modo solvi potest ac codicibus Vaticanis et Bohemicis conferendis; nunc, postquam codices contuli, luce clarius apparet textum in libris manu scriptis Bohemicis nec non in palaeotypis discrepantem non consulto unius viri cura et studio ortum esse, sed negligentia tantum et insufficientia scribarum *Quadripartiti* Bohemicorum (cf. *Studie o rukopisech* 13, 1974, 41—65).